

paweł **huelle**

POSLEDNÍ VEČEŘE

newit

This publication has been subsidized by Instytut Książki –
the © POLAND Translation Programme

Vydání této publikace podpořil Instytut Książki –
the © POLAND Translation Programme

Copyright © by Paweł Huelle, 2008

This translation is published by arrangement with Społeczny Instytut
Wydawniczy ZNAK, Kraków (Poland)

Translation © Jan Faber, 2013

Cover and layout © Lucie Mrázová, 2013

ISBN 978-80-87162-52-1

KAPITOLA I

Podivné následky podivného probuzení

Zprávy, které Jussuf přivezl z protější strany řeky, byly znepokojivé. Vládní vojáci pročesávali dolní město a žádné zákoutí neskýtalo ochranu. Černé nablýskané motocykly, které vypadaly příliš těžké na to, aby přeskočily úzký potok v údolí, nebo pronásledovaly nějakého rebela po schodech v zapadlé uličce, byly ve skutečnosti hbité jako vážky. Nešťastník, který spoléhal na těžkopádnost stroje a polevil nohám nebo nedokázal popadnout dech, zaplatil životem. Zabíjení nepřipomínalo popravu. Když se povstalec ocitl v dosahu krátké zbraně, skolil ho výstřel znějící jako suché plesnutí. Někdy, když se jezdec znuděný monotónní službou rozhodl, že se pobaví, dostávalo se kolemjdoucím zdarma představení pouličního divadla. V takových případech používali motocyklisté nejraději tenký ocelový drát bez bužírky. Škrtil rychleji než španělská garota. Když u Kašny svobody jeden z motocyklistů nejprve přehodil prchajícímu smyčku kolem krku a pak tělo vláčel kolem náměstí, obecnstvo u stolků kavárny Al-Rašíd se zvedlo ze svých míst, aby představení ocenilo ovacemi.

- Je pravda - šťoural se Jussuf jako obvykle v zubech párátkem - že je všichni nenávidí. Já taky. Psi, které nikdy nikdo nic nenaučil. Ale proč to dělat za bílého dne? Před zraky novinářů? Obyvatel? Mohli je přece všechny sebrat v noci, když město spí, svézt do přístavu, posadit na jednu z panamských lodí, které už roky rezivějí na nábřeží, a normálně ji pět mil od břehu potopit. Tak jako Mao Ce-tung všechny kurvy v Číně. No ne?

Jussuf rád pronášel takové výroky. Vždy z nich vyplývalo, že leccos přečetl, nebo se alespoň něco dozvěděl od jednoho ze svých učitelů.

– Jestli si ten film dobře pamatuji – řekl jsem a zavolal číšníka – tak těch pět nebo deset tisíc prostitutek utopili v řece. Chápeš to, Jussufe? V řece, a ne v moři.

Dal si kávu a sklenici studené vody.

– Tohle je svinstvo a tamto bylo taky svinstvo – mluvil pomalu a vážil každé slovo. – Navíc byly nevěřící – dodal, aby nebylo nejmenších pochyb, co si o tom všem myslí.

– A jaký je v tom rozdíl?

– Takový, že těla těch žen ještě několik set mil unášel říční proud. A v moři?

– Žraloci – zachechtal se – velká žraločí žranice. I když povstalci jsou mršiny. Páchnou už za živa. Ani jednoho z nich nelituju. Rozumíš? Ani jednoho. A jestli jsem se naštvál, tak právě proto – ukázal rukou na sluneční kotouč – že za bílého dne vždy při takové příležitosti utlučou několik mírumilovných lidí. A novináři nejsou o nic lepší psi. Stejní jako ti vládní. – Podal mi dopis od Aristona a zeptal se:

– Říkal jsi něco o filmu? Pamatuješ si název?

Nepamatoval jsem si ho. Ariston, který nikdy nepoužíval telefon, fax ani počítač, oznamoval, že naše hodina neproběhne ani dnes ani v nejbližších dnech. Nejen s ohledem na situaci. „Odjíždím v neodkladné záležitosti do vesnice Oasin“. To bylo celé vysvětlení, za kterým napsal několik nových vět na překlad. „Radši seď doma se slovníkem a do ničeho se nepleť, ozvu se po návratu“ – zakončil opět anglicky.

Jussuf, který se odpovědi ohledně filmu nedočkal, ukázal prstem na starověké písmo; odstavec drobných písmen vyvedených Aristonovou kaligrafií měl v sobě opravdu něco důstojného.

– Přijel ses sem vzdělávat? A co ten starý ví? Mně do toho nic není. Jsem jenom poslíček. Ale víš, co říkají? Že se vůbec nejmenuje Ariston. A že není Řek. Vy z Evropy se vždycky necháte napálit.

Zaplatil jsem za zásilku. Řekl jsem, že odpověď nebude. Když nasedal na skútr, odpověděl: – Stejně se dolů nevracím. Nejsem blázen!

Vzpomínám si, že se v mém bytě hned nad kavárnou pokazila klimatizace. Odložil jsem domácí úkol od Aristona a s fotoaparátem zase vyšel ven. Linka jezdící na druhou stranu řeky, až k budově staré admirality, nejezdila. Zastávka, u které o několik dnů dříve vybuchl autobus plný cestujících, byla pořád jednou velkou černou dírou, obehnanou – snad jen *pro forma* – policejní páskou. Takřka prázdnou, sluncem rozpálenou ulicí jsem dorazil na Návrší proroků. U obrovských dalekohledů, kde se vždycky motala spousta turistů, nikdo nebyl. Ozubnicová dráha postavená za Angličanů však kupodivu jezdila jako každý den. Všiml jsem si toho hned, když jsem uviděl, jak se dva bleděmodré vagónky pomalu míjejí v půli cesty. Přesně tam, kde se mezi olivovými háji tyčil koptský klášter obehnaný palisádou cypřišů. Dole, za nevelkým korytem vysychajícího potoka, se rozprostíralo staré město opásané hradbami, za kterými k nebi vystřelovaly minarety a věže křesťanských příbytků.

Vagónek z dob královny Viktorie pomalu šplhal nahoru a já jsem přemýšlel o Aristonovi, který se domlouval s každým ze svých žáků zvlášť, v různých částech města, jako by snad výuka starořečtiny vyžadovala hlubokou konspiraci. To jeho absurdní podivinství se dalo vysvětlit mnoha způsoby, ale zrovna teď, při čekání na bleděmodrý vagónek, který už minul koptský klášter a mozolně šplhal nahoru podél zdi židovského hřbitova, se mi trochu rozsvítilo: Ariston se vždy snažil, aby byl jím připra-

vený text více či méně bezprostředně spojen s místem, kde dával hodinu. Proč mě ale jednou vzal právě na tohle návrší, kde s Aristidovou *Apologií* nejspíš vůbec nic ne-souviselo? A jak to tehdy bylo?

- Tehdy se Aristidés z Atén obrátil na císaře Hadriána s těmito slovy: Vymýšlejí si, že Dionýsos je bohem a přitom byl učitelem pijáctví, sváděl ženy bližních, až zešilel, aby byl nakonec usmrčen Titány. Jestliže tedy Dionýsos nemohl přijít sobě samému ku pomoci, když ho zabíjeli, a ukázalo-li se navíc, že je šílenec, pobuda a pijan, jak může být bohem? A jak má pomáhat druhým ten, který sám sobě nedokázal pomoci? Ježíš to je něco jiného, ctihodný Imperátore...

- Ať to zní, jak chce - řekl jsem tehdy, když jsem zejména poslední větu přeložil s velkým úsilím - Aristidův argument je hloupý. Jak je možné bránit křesťanství takovým způsobem? Vždyť téměř stejné argumenty používali Ježíšovi protivníci. Nebyl pro ně nikým jiným než právě pobudou, šilencem, pijanem a děvkařem. No a nepomohl sám sobě, jak by tedy mohl pomáhat druhým? To, co říká o Dionýsovi Aristidés, říkají o Ježíšovi jeho protivníci. Je snad podobnost argumentů v těchto případech obvyklá?

Ariston na mé pochybnosti neodpověděl. Když se bleďemodrý vagónek naplněný turisty vydal dolů, zvedl se z lavičky, na které jsme strávili už dobře hodinu, a ukázal na koptský klášter.

- Víš, že to je nejstarší kostel v tomhle městě? A možná vůbec nejstarší zachovaný křesťanský kostel na světě?

Když jsem teď sjížděl zcela prázdným vagónkem dolů, pomyslel jsem si, že ani tato jeho volba nebyla náhodná.

Text, kterým mě tehdy trýznil – přesněji řečeno jeho neobtížnější úryvek – pocházel z první apologie v dějinách. Ať už to byl Hermiáš, nebo Teofil z Antiochie, nebo Papiáš z Hierapole, Miltiades, Tacián Syrský, Justinus mučedník, nebo dokonce jmenovec mého učitele Ariston z Pelly, ti všichni napsali své obrany křesťanů až po té slavné, velké a úžasné řeči Aristida z Atén. Možná proto měla být nejstarší apologie přečtena právě na místě s výhledem na nejstarší kostel? Co jsem ostatně věděl o Koptech? Jen jednou, jako turista, jsem v bazilice Svatého hrobu slyšel jejich zpěv. Byl silný, archaický a tak krásný, že jsem takový neslyšel ani v ruských pravoslavných kostelech.

Z dolní stanice ozubnicové dráhy jsem se pěšky dostal do starého města. V úzkých uličkách se zdánlivě nic nedělo. Avšak zatažené žaluzie obchůdků, prázdné terasy kaváren a několik turistů spěchajících úkradkem do hotelů – to všechno vyvolávalo dost ponurý dojem. Jen na okraji arménské čtvrti jsem uviděl několik chlapců hrajících fotbal. Byli šťastní, protože se jim do hry nepletlo žádné auto.

Taxík, který se mi konečně podařilo chytit, jel pomalu, jako na pohřeb. Na mostě, u vojenského stanoviště, nás chtěli vrátit, ale novinářský průkaz – vlastně už neplatný a pomačkaný – který jsem kupodivu našel v kapse saka, nám otevřel cestu.

– Za všechno můžou Američani – říkal řidič a pozorně si mě prohlížel v zrcátku. – Nejdřív rebelům platí, potom je přikazují zabíjet a nakonec to všechno filmují. Amerika je čisté zlo. Nebýt jí – tahle země by byla šťastná. Jako kdysi Libanon.

Přítakal jsem mu a před budovou admirality zaplatil za jízdu. Obrovské náměstí s Kašnou svobody uprostřed, u níž diskrétně podřimovala dvě obrněná auta, překypovalo normálním životem. Pouze oko zasvěceného pozovo-

rovatele mohlo postřehnout o něco méně rikš a taxíků, které vířily na velkém kolovrátku kruhového objezdu a každou chvíli se od něj jako hmyz odtrhávaly, aby přistály na jednom ze dvou stanovišť: u hotelu Continental, kde pruhované markýzy kavárny Al-Rašíd připomínaly dobu knížete Alberta, a před budovou admirality, kde jsem právě vystoupil. Policisté legitimující kolemjdoucího, které jsem postřehl koutkem oka, když jsem pomalu kráčel k terase kavárny Al-Rašíd, patřili v tomhle městě k běžným scénám každodenního života, tím spíše jsem se rozhodl vzdát se pro příště Jussufových služeb. Kurýrních firem na telefon bylo ve městě několik, tak proč bych měl tedy poslouchat jeho nehorázné žvásty? Kluk určitě předchozího dne navštívil jednu z těch podezřelých špelunek na předměstí, kde se za zvuků rytmické, příšerně pištivé varianty místního techna kouří pod plakáty osvobozeneckého hnutí haš dovážený z Afghánistánu.

- Muselo to být slušné zboží, že měl ještě dnes, když jel za mnou do horního města, takové vize - pomyslel jsem si, když jsem přicházel k terase kavárny Al-Rašíd. Zároveň jsem v sousedech u vedlejšího stolku poznal pár ruských turistů a zeptal se jich v jejich jazyce:

- Viděli jste ty motorky?

- Harlejáři - obrátila se dívka na muže - měli světový sjezd v Rijece. Byli jsme tam - pohlédla na mě s úsměvem - vloni. Ale tady?

- Tady je klid - řekl její společník - střety probíhají od rána, ale v přístavu. Vojsko obklíčilo pobřežní čtvrti tak neprodyšně, že neproklouzne ani myš. Podívejte!

- Když to říkal, podíval se jako všichni ostatní na nebe. Nad náměstím se odněkud mezi jehlou Alího mešity a věží kostela Nanebevzetí nejsvětější panny Marie vyloupily tři vojenské helikoptéry. Letěly velmi nízko a děla-

ly obrovský rámus. Na úrovni budovy admirality prudce změnil kurs a letěly přímo nad přístavní čtvrt. Po chvíli byl od moře slyšet tlumený třeskot několika explozí.

– Do večera – řekl Rus – bude po všem.

– Jsi z Pobaltí? – zeptala se mě dívka. – Máš takový tvrdý přízvuk.

Pokynul jsem hlavou a naklonil se nad nabídku dezertů a zmrzlin kavárny Al-Rašíd, kterou jsem znal. Mí ruští sousedi se věnovali sobě: mladí a sympatičtí, vypadali jako pár na svatební cestě.

Ariston bydlel v přístavu, byl jsem u něj pouze jednou s doporučujícím dopisem profesora Hannovera: přijal mě v dlouhé úzké předsíni, a když si dopis přečetl, řekl skoro šeptem:

– Už sem nikdy nechoďte, to si prosím zapamatujte. – A pak po chvíli mlčení hlasitěji dodal: – Až si najdete bydlení, pošlete mi prosím adresu. Dám vědět, až nadejde čas. Nemyslete si prosím, že jste můj jediný žák.

Později, když jsme se setkávali v různých částech města, mi jeho suchost vůbec nevadila. Znal všechny starověké jazyky, což samo o sobě vzbuzovalo nejhlubší úctu. Nikdy jsem se ho neodvážil zeptat, proč se ani jednou nezeptal na mou disertaci, stejně jako jsem se nesnažil dopátrat příčin, které ho vedly k tomu, aby používal ten podivný systém: o každé další schůzce informoval krátkým dopisem poslaným po poslíčkovi. Nevěřil snad poště? Přímou urážlivé mi přišlo podezření, že vlastní podíl v místních kurýrních firmách. Chtěl snad takto Ariston udržet své žáky v izolaci, aby o sobě vzájemně nic nevěděli?

Vedro, místo aby s příchodem odpoledne trochu polevilo, nabíralo na intenzitě. Ve stínu palem obklopujících kolonádu budovy admirality, seděl beznohý žebrák. Dnes ho odsud neodklidili určitě jenom kvůli střetům: poli-

cie, armáda i městská policie měly na práci něco jiného. Hodil jsem mu do misky stříbrnou minci. Pohled jeho bělmem pokrytých očí byl strašný, protože ve skutečnosti nebyl pohledem, ale předzvěstí prázdnoty. Po zádech mi přeběhl mráz, úplně jako by to bylo varování jasně určené pro mě: dál už nechoď. Ale šel jsem, vlastně bez jakéhokoli plánu, cestičkou v botanické zahradě: rozprostírala se na několika hektarech za budovou admirality až k Diokleciánově aleji, od které byla oddělena zdí bez průchodů na druhou, přístavní stranu města. Nemohl jsem si v té chvíli nevzpomenout na Madame Sorge: ze žáků mého učitele to byla jediná osoba, se kterou jsem se seznámil, i když samozřejmě náhodou. Ariston mi určil schůzku v té části zahrady, kde řečiky a fíkovníky vytvářely kruh. Uprostřed stála kamenná lavice s vyřezávanou lví tlamou: uviděl jsem je oba skloněné nad knihou. Ona něco pomalu četla, on poslouchal, občas opravil nějaké slovo nebo doplnil francouzský komentář. Když mě uviděl, už jsem se nemohl stáhnout, podíval jsem se proto na hodinky, abych zdůraznil, že jsem přišel ve smluvenou hodinu. Ariston mě přivolał pokynutím ruky a pak nás představil – suše a věcně. Než jsme usedli k naší lekci, zeptal jsem se, v jakém jazyce byla kniha, se kterou pracovali, a díval jsem se přitom na světlou siluetu klobouku Madame Sorge, která mizela ve stínu řečíků.

– Firdausího poéma – odvětil – slyšel jste o ní?

Protože jsem o ní neslyšel, pouze dodal: – Je to staroperština. – A ihned, jak bylo jeho zvykem, mi položil otázku: – Vidíte cestičku, kterou odchází Madame Sorge? Je kamenitá, že ano, řekněte mi tedy jak je „kamenitý“? Jak jste to říkal? „*Trachys*“? Dobře, jen prosím opravte přízvuk, starořečtina není francouzština...

To byl jediný žert, který jsem od Aristona slyšel, ostatně ihned jsme přešli k vlastnímu jménu označujícímu

zemi Trachonitis, kterou evangelista Lukáš zmiňuje jako zemi pohanů.

Teď byla lavička pod řečíky prázdná a mlhavá vzpomínka na Madame Sorge se v rozžhaveném vzduchu rozplývala jako fantóm divného města v podobě řeckého slova *trachys*. Daleko za kamennou zdí, vybudovanou ze zbytků Diokleciánových lázní, bylo slyšet krátké série výstřelů ze samopalů, sirény sanitek a kanonádu střel těžšího kalibru. Zahrada založená v minulém století filantropem Hiršem přijímala ty zvuky klidně, jako by zde rostoucí rostliny náležely do řádu, ve kterém politika ani válka nemají žádné slovo. A přece to byl přelud. Když jsem přecházel po čínském můstku nad okem rybníka a pozoroval obrovské želvy mezi prostěradly leknínů, otrásla zemí, dřevěným můstkem, vzduchem a rostlinami blízká detonace, které předcházelo pronikavé hvízdnutí.

Teprve po několika vteřinách, když jsem se zvedl z vody, když poslední kousky kamenů, dřeva, oceli, hlíny a listů přestaly s šustěním dopadat na hladinu rybníka, jsem pochopil, co se stalo. Střela trefila zeď zahrady. Úlomky skály, nebo tlaková vlna detonace – nejspíš jedno i druhé – strhly mostek. Z konstrukce v čínském stylu toho moc nezůstalo. Někde na dně rybníka odpočíval můj fotoaparát. Vedle mě se na hladině pohupovaly dvě mrtvé želvy. S námahou jsem vyšel z bahna u břehu. Taky jsem neměl hodinky, jejichž pásek musel ve vodě prasknout. Chtěl jsem si zakouřit, ale v boční kapse saka mi zamaskovala tabáková kaše. Bolela mě hlava. Lehl jsem si na trávník a vleže, na zádech, jsem se díval na čisté, jasné nebe, po kterém neproplouval ani ten nejmenší oblak. Bylo mi úplně jedno, jestli mě tady najde hlídač zahrady, policista, voják nebo rebel; teď, o soumraku, v noci nebo k ránu, zítra, pozítří nebo za týden. Slyšel jsem výrazy, které jsem poznával s Aristonem: *anagaion, philos, plous, iat-*

ros, estin, angelos, hora, peristera. Viděl jsem řeku, u jejíhož ústí jsme s otcem chytali ryby. Plavili jsme se lodí. Kolem nás se u břehů táhly bujné louky, potom nás svou bělavou září oslepovaly písečné přesypy. Šuměl slavný vítr, borovice voněly pryskyřicí, byli jsme šťastní.

Když jsem otevřel oči, smrákalo se. Tehdy jsem uviděl průrvu v kamenné zdi botanické zahrady. Byla široká, ve tvaru velkého písmene „U“. Na druhé straně projížděl Dioklecianovou alejí pomalu obrněný vůz. Kužel světla vyhledávacího reflektoru přeběhl po trávníku. Uslyšel jsem výkřiky. Automobil se zastavil a nade mnou stanuli dva vojáci. Nemohl jsem mluvit. I když na mě namířili zbraň, sáhl jsem pomalu rukou do vnitřní kapsy saka, tam kde měl být můj starý novinářský průkaz. První mě kopl do boku. Druhý nepřetržitě něco vřeštěl, nerozuměl jsem ani slovu. Konečně se mi podařilo vytáhnout rozmoklý papírový obdélníček. Byl to lístek na ozubenou dráhu, kterou jsem sjel dolů z Návrší proroků do starého města. S rukama za hlavou mě postavili ke zdi a radili se s velitelem hlídky. Teprve tehdy jsem anglicky řekl:

– Chcete mě zastřelit? Byl jsem tady náhodou, když sem přiletěla střela. Bydlím nad kavárnou Hillel, v horním městě.

Byli naštvaní. Ale velitel zavolał telefonem policejní vůz, ve kterém se odehrál krátký výslech. Opět telefonem se zeptali majitele domu, zda potvrzuje totožnost svého nájemníka. Řekl, že potvrzuje. Jeli jsme labyrintem přístavních ulic, mezi rozbitými barikádami, mezi hořícími automobily, pneumatikami, smetišti a sklady.

– To si jako představuješ – zeptal se seržant – že tě odvezeme domů? Nebo do hotelu Ritz?

Smích policistů netrval dlouho. Z vedlejší ulice vyjel motocyklista. Na hlavě měl místo helmy kuklu, přes rameno zavěšený kalašnikov. Než stihl řidič provést jakýkoliv

manévr, hodil motocyklista na kapotu Molotovův koktejl. Odjel bravurně, po zadním kole, a když jsme vyskakovali z auta, začal na nás střílet, už schovaný za rohem zdi. Ležel jsem na silnici, dokud výstřely neutichly. Pak jsem šel pomalu kolem nějaké budovy. Žádný z policistů se nezvedl a nevydal se za mnou. I když jsem byl v té čtvrti několikrát, úplně jsem ztratil orientaci. Známý roh ulice, na kterém jsem poznal trafikku nebo potraviny, se ukázal být pouze podobný tomu, který jsem si pamatoval. Takto jsem kroužil, nevím ani jak dlouho, a několikrát jsem se vrátil na místo, kde jsem už před čtvrt hodinou byl. Nakonec jsem si úplně vyčerpaný sedl na chodník a opřel se zády o prázdný kontejner. Motocykl ani obrněný vůz řídicí se ulicí už na mě nedělaly žádný dojem. Chtěl jsem tak vydržet do rána a pak dorazit do dolního města. Nějak se z toho labyrintu dostat za bílého dne.

Spánek mě nepřemohl. Určitě díky tomu jsem po chvíli poznal dům na druhé straně ulice. Byl jsem v něm jen jednou – když jsem šel s rozechvělým srdcem s doporučujícím dopisem do prvního patra za Aristonem. Musel jsem těch několik desítek metrů kulhat, protože mi opuchla levá noha. Domácí telefon byl vytržený ze zdi, brána nezamčená, schody vevnitř neosvětlené. Zaklepal jsem na jeho dveře. Neodpovídal a tak jsem vzal za kliku. Dlouhá předsíň, ve které mě kdysi přijal, byla zcela nezařizená. Ložnice, ostatně podobně jako pracovna, skýtala takřka stejně žalostný pohled. Staré lůžko, malá skříňka na knihy, pracovní stůl – to bylo všechno, pokud nepočítám oblečení rozházené tu a tam po židlích a taburetech. V kuchyni stála stará kredenc, podobná těm, které se vyráběly v naší zemi na začátku šedesátých let minulého století. Teprve když jsem rozsvítil, všiml jsem si pootevřených dveří do spíže. Na prádelní šňůře připevněné ke stropnímu trámu visel Ariston. Vrátil jsem se

do kuchyně. Otevřel jsem první šuplík kredence, abych našel nůž. V tu chvíli zazvonil telefon. Delší dobu jsem hledal přístroj. Konečně jsem ho našel – ležel schovaný v ložnici pod lůžkem. Zvedl jsem sluchátko a uslyšel tvůj hlas.

Vypadalo to víceméně takto: stihl jsem se postavit, se sluchátkem v ruce jsem se motal po kuchyni a postavil jsem na kávu. Tvoje věty ke mně doléhaly z daleka, díval jsem se oknem na pár koček, které jedna za druhou probíhaly hlubokým sněhem, zrzku a černou, ale v podstatě ani jedna z těch realit – ani ta za oknem, ani ta složená z tvých slov – mi nedocházela, jako bych byl pořád ponořen ve světě absurdního snu. Co jsem tehdy mohl odpovědět na otázky ohledně Mateuszova obrazu? Ohledně akademiků, kritiků nebo avantgardistů? Co mě tehdy zajímal Monsignore nebo názor jednoho z biskupových asistentů? Křik, udání, hádky a aféry? Nemohl jsem se soustředit, jako by mě neviditelná nit stále spojovala se vším, co jsem prožil tam, na druhé straně vědomí. Proč nějaký Jussuf? Odkud do mého snu přivandroval Ariston? Kde bylo město, kterým jsem procházel? Sen mě ještě nikdy nedostal do rozpaků, i když upřímně řečeno, bylo to něco víc – pocit, že je možné všude a v libovolné chvíli překročit hranici, za kterou obrysy věcí, záležitostí a lidí vytvářejí odlišný vzor. Nechtěl jsem mluvit a ty jsi to pochopila jako hrubost. Dnes, kdy sepisuji tuto kroniku, je to jinak, i když – jak řekl Mrožek – jsem neviděl to, co jsem spatřit chtěl, nýbrž to, co jsem spatřit musel.